

DOI: <https://doi.org/10.36719/2663-4619/102/49-57>

Enes Yıldırım

Bakı Dövlət Universiteti

doktorant

yildirimenes@mail.ru

<https://orcid.org/0000-0001-5258-4034>

TÜRKİYƏNİN CƏNUBİ QAFQAZLA BAĞLI ÜMUMİ SİYASƏTİNƏ BAXIŞ

Xülasə

Bu məqalədə Türkiyənin Cənubi Qafqaz siyasəti və region ölkələri ilə əlaqələri müzakirə olunur. Cənubi Qafqazın strateji əhəmiyyəti, enerji resursları və tarixi konteksti nəzərə alınaraq, Türkiyənin strateji hədəfləri, təhlükəsizlik, iqtisadi əməkdaşlıq və regionla bağlı enerji siyasətləri ətraflı şəkildə təqdim olunur. Türkiyənin Azərbaycan, Ermənistan və Gürcüstanla ikitərəfli əlaqələri, Azərbaycan və Gürcüstanla olan mühüm layihələr və bu ölkələrlə birgə təşəbbüslər müzakirə olunur. Bundan əlavə, Rusiya, Avropa İttifaqı və ABŞ kimi regional və qlobal aktorların siyasətlərinin Türkiyənin Cənubi Qafqaz siyasətinə təsiri də araşdırılır. Məqalədə bölgədəki mövcud vəziyyət təhlil edilir və Türkiyənin gələcək strategiyaları ilə bağlı proqnozlar verilir.

Açar sözlər: *Türkiyənin Cənubi Qafqaz siyasəti, regional təhlükəsizlik, enerji əməkdaşlığı, iqtisadi əlaqələr, Rusiya, Avropa İttifaqı, Amerika Birləşmiş Ştatları, Azərbaycan, Ermənistan, Gürcüstan əlaqələri, regional və qlobal aktorlar*

Enes Yıldırım

Baku State University

PhD student

yildirimenes@mail.ru

Overview of Turkey's general policy regarding the South Caucasus

Abstract

This article addresses Turkey's policy towards the South Caucasus and its relations with the countries of the region. Considering the strategic importance of the South Caucasus, its energy resources, and historical context, Turkey's strategic objectives, security, economic cooperation, and energy policies related to the region are detailed. Bilateral relations between Turkey and Azerbaijan, Armenia, and Georgia are discussed through significant projects and joint ventures conducted with these countries. Additionally, the impact of regional and global actors' policies, such as Russia, the European Union, and the United States, on Turkey's South Caucasus policy is examined. The article analyzes the current situation in the region and offers forecasts for Turkey's future strategies.

Keywords: *Turkey's South Caucasus policy, regional security, energy cooperation, economic relations, Russia, European Union, United States, relations with Azerbaijan, Armenia, Georgia, regional and global actors*

Giriş

Türkiyənin Cənubi Qafqaz siyasəti, bölgəsel təhlükəsizlik, enerji yolları və beynəlxalq münasibətlər baxımından strateji əhəmiyyətə malikdir. Bu siyasət, həm tarixi əlaqələr həm də coğrafi çıxarışlar əsasında formalaşmışdır. Gürcüstan, Ermənistan və Azərbaycanı əhatə edən Cənubi Qafqaz, strateji mövqeyi ilə böyük güclərin diqqətini cəlb edən bir bölgədir. Türkiyə üçün bu ərazi, enerji təhlükəsizliyi, iqtisadi əməkdaşlıq və mədəni əlaqələr baxımından xüsusi bir məqamda yer tutur. Eyni zamanda, bu ərazi ilə münasibətlər, Türkiyənin Avrasiyada effektiv bir güc olmaq məqsədi ilə də sıx əlaqəlidir.

Türkiyənin tarixi konteksti Türkiyəni Mərkəzi Asiya ilə birləşdirən kritik körpü olan Cənubi Qafqazla bağlı onun strateji yanaşmalarına və siyasət formalaşdırılmasına dərinlən təsir edir. Bu tarixi fon təkcə keçmişin yadigarları deyil, həm də regionda müasir diplomatik və təhlükəsizlik strategiyalarını fəal şəkildə formalaşdırır. Məsələn, Rəcəb Tayyib Ərdoğanın bu yaxınlarda yenidən seçilməsinin Türkiyənin Cənubi Qafqazda tarixi mülahizələr və müasir geosiyasi istəklərin qarışığı əsasında fəal iştirakını davam etdirəcəyi gözlənilir. Bu öhdəliyə misal olaraq, ortaq tarixi bağların və qarşılıqlı maraqların iki ölkə arasında möhkəm müttəfiqlik yaratdığı Qarabağda davam edən böhran zamanı Türkiyənin Azərbaycana qətiyyətlə dəstəyini göstərmək olar (1). Bundan əlavə, Türkiyənin ortaq türk irsindən yararlanaraq Orta Asiya ölkələri ilə əlaqələrini gücləndirmək səyi onun Cənubi Qafqazla bağlı xarici siyasətinin strateji dərinliyini vurğulayır. Bu, Türkiyənin regionu birləşdirən tarixi və mədəni davamlılıqları tanımasını əks etdirməklə yanaşı, həm də Mərkəzi Asiya ölkələri ilə diplomatik, iqtisadi və mədəni əlaqələri gücləndirmək istəyini vurğulayır (1). Türkiyə bu hərəkətləri ilə özünü Cənubi Qafqazda əsas oyunçu kimi tanıdır və öz tarixi kontekstindən müasir geosiyasi dinamika təsir etmək və regional əməkdaşlığı gücləndirmək üçün istifadə edir.

Türkiyənin bu bölgəyə dair siyasəti, tarix boyu müxtəlif mərhələlərdən keçib və beynəlxalq konjunkturaya bağlı olaraq müxtəlif aspektlər qazanmışdır. Sovet İttifaqının dağılması ilə Soyuq Savaşın bitməsi ilə birlikdə, Türkiyə yeni müstəqil dövlətlərlə münasibətlərini yenidən formalaşdırmaq imkanını tapmışdır. Bu dövrdə, Türkiyənin bölgəyə dair siyasətləri, enerji yollarının çeşidlənməsi, iqtisadi əməkdaşlığın artırılması və regional sabitliyin təmin edilməsi üçün inkişaf etdirilmişdir.

Bugün bu siyasəti anlamaq, yalnız bölgəsel bir çərçivədə qalmamaq, həmçinin Türkiyənin global siyasətdəki rolunu və məqsədlərini də əks etdirməkdədir. Bu siyasət, Türkiyənin bu bölgədəki təhlükəsizlik məsələlərinə yanaşmasını, iqtisadi çıxarışlarını və diplomatik manevrələrini daxil edir. Türkiyənin bu bölgədəki siyasəti, həmçinin NATO, Avropa İttifaqı və Rusiya kimi digər vacib beynəlxalq aktorlarla münasibətlərini də təsirliyə.

Bu məqalə, Türkiyənin Cənubi Qafqaz siyasətinin köklərini, inkişafını və cari vəziyyətini təhlil etmək məqsədini daşıyır. Bu təhlil, Türkiyənin regional və beynəlxalq siyasətdəki rolunun daha yaxşı anlaşılmasına kömək edəcək və bölgədəki coğrafi dinamiklərin ətraflı qiymətləndirilməsini təqdim edəcəkdir. Məqalənin əvvəlində, Türkiyənin Cənubi Qafqaz ölkələri ilə olan münasibətləri detallı şəkildə müzakirə olunacaq və Türkiyənin regional siyasətdəki strateji məqsədləri və bu məqsədlərə nail olma yolları müzakirə olunacaqdır.

Türkiyənin Cənubi Qafqazla əlaqələri üzrə ümumi siyasətinə baxış.

Türkiyənin Cənubi Qafqaz siyasəti, respublika quruluşu illərindən etibarən əhəmiyyətli bir xarici siyasət elementi olmuşdur. Sovet İttifaqının varlığı müddətində, Türkiyənin bu bölgəyə məhdudi bir baxışı olmuşdur. Amma, Sovet İttifaqının dağılması və yeni müstəqil dövlətlərin ortaya çıxması, Türkiyə üçün yeni imkanlar və çətinliklər yaratmışdır. 1990-cı illərin əvvəllərində Türkiyə, bölgə ölkələri ilə tarixi və mədəni əlaqələri canlandırmağı və iqtisadi, siyasi münasibətlərini gücləndirməyi məqsəd edinmişdir.

Türkiyənin bölgə ölkələri ilə münasibətləri, hər bir ölkənin öz tarixi və coğrafi şəraitləri çərçivəsində şəkillənmişdir. Azərbaycanla dərin tarixi və etnik əlaqələrə malik olması, Türkiyə-Azərbaycan münasibətlərini "bir millət, iki dövlət" anlayışı daxilində xüsusi bir yerə qoymaktadır. Gürcüstanla olan münasibətlər, enerji marşrutları və təhlükəsizlik əməkdaşlığı baxımından strateji bir əhəmiyyətə malikdir; Ermənistanla olan münasibətlər isə tarixi problemlər və qarşılıqlı şübhə nəminə daha qarışıq bir struktura malikdir.

Türkiyənin Cənubi Qafqazdakı strateji hədəfləri çoxşaxəlidir və tarixi əlaqələrdən kənara çıxır və daha geniş geosiyasi strategiyayı əks etdirir. Ankaranın bu bölgəyə marağına onun Türkiyənin mədəni və siyasi sferasının uzantısı kimi baxılan Orta Asiyanın türkdilli ölkələri ilə yaxınlığı əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir (2).

Türkiyənin Cənubi Qafqaz siyasətinin əsasında, bölgədə təhlükəsizliyi və sabitliyi təmin etmək, enerji marşrutlarını müxtəlifləşdirmək və ticarət yollarını təmin etmə hədəfləri yatır. Bölgə, Türkiyənin enerji ehtiyacını təmin edən əhəmiyyətli bir tranzit bölgə kimi görülməkdədir. Bundan

əlavə, Türkiyənin bu siyasəti, NATO və Aİ ilə münasibətlərini dengəli şəkildə apararaq və Rusiya kimi bölgə qüdrətləri ilə strateji bir rəqəbat içində olmaq haqqındakı realitətləri də nəzərə almaqdadır.

Türkiyə, Cənubi Qafqazda sülh, sabitlik və iqtisadi əməkdaşlığın inkişafını dəstəkləyərək, həm bölgədə liderlik rolunu üstlənməyi, həm də global səviyyədə effektiv bir aktor olaraq mövqeyini möhkəmləndirməyi məqsəd edir. Bu strategiya, bölgə ölkələri ilə ikili münasibətlərin yanı sıra, çox tərəfli platformalar və beynəlxalq təşkilatlar vasitəsilə də aparılır.

Türkiyənin Cənubi Qafqaz siyasəti, enerji təhlükəsizliyi, iqtisadi inkişaf və bölgə təhlükəsizliyi olmaq üzrə üç əsas əsaslanır. Bu strateji hədəflər, Türkiyənin xarici siyasətində əhəmiyyətli bir yer tutur və ölkələrlə münasibətlərini şəkilləndirən əsas faktorlardır.

Enerji təhlükəsizliyi, Türkiyənin Cənubi Qafqaz siyasətində mərkəzi bir mövqeyi işğal edir. Türkiyə, enerji ehtiyatlarını müxtəlifləşdirmək və enerji tədarük təhlükəsizliyini artırmaq üçün bölgə ölkələri ilə bir sıra enerji layihəsinə imza atmışdır. Bu layihələr arasında Bakı-Tbilisi-Ceyhan (BTC) neft kəməri və Trans-Anadolu Qaz Boru Kəməri (TANAP) kimi əhəmiyyətli enerji koridorları mövcuddur. Bu cür layihələr, Türkiyənin enerji idxalçısı bir ölkə olaraq enerji marşrutlarını müxtəlifləşdirmə və enerji bağımlılığını azaltma strategiyasının bir hissəsidir. Eyni zamanda, bu layihələr Türkiyəni bir enerji mərkəzi halına gətirmə məqsədini də xidmət edir.

İqtisadi inkişaf, Türkiyənin Cənubi Qafqazla münasibətlərində əhəmiyyətli bir məqsəddir. Bölgə ölkələri ilə ticarət həcmının artırılması, investisiyaların təşviq edilməsi və ortaq inkişaf layihələrinin həyata keçirilməsi, bu siyasətin əsas hissələri arasındadır. Türkiyə, Cənubi Qafqazda iqtisadi sabitliyin və inkişafın, bölgələrin təhlükəsizliyi və əməkdaşlığı üçün kritik əhəmiyyətə malik olduğuna inanır. Bu çərçivədə, Türkiyənin bölgə ölkələri ilə imzaladığı azad ticarət sazişləri və iqtisadi əməkdaşlıq protokolları, bu məqsədə nail olmada vacib vasitələr kimi görülür.

Türkiyənin Cənubi Qafqaza nüanslı yanaşması onun siyasətlərini formalaşdıran regional və global təsirlərin mürəkkəb şəbəkəsi ilə daha da mürəkkəbləşir. Strateji əhəmiyyəti ilə seçilən bir region olan Cənubi Qafqaz Türkiyə ilə Mərkəzi Asiyanın türkdilli ölkələri arasında mühüm əlaqə rolunu oynamaqla yanaşı, həm də müxtəlif geosiyasi maraqların kəsişməsində yerləşir. Bu əhəmiyyət Türkiyənin Azərbaycan, Gürcüstan və Ermənistanla hər iki münasibətlərin gətirdiyi çətinliklərə baxmayaraq balanslı münasibətləri saxlamaq səyləri ilə daha da artır (3).

Bölgə təhlükəsizliyi, Türkiyənin Cənubi Qafqaz siyasətinin digər əhəmiyyətli bir boyudur. Türkiyə, bölgədə baş verən münaqişələrin və stabil olmayanlığın, öz milli təhlükəsizliyinə doğrudan təsir edə biləcəyini görür və bu səbəbdən bölgə təhlükəsizliyi məsələlərinin həlli prosesinə fəal şəkildə qatılır. Bu məzrəyə görə, Türkiyə, bölgə təhlükəsizliyi mexanizmlərinin gücləndirilməsi və bölgə ölkələri arasında dialoq və əməkdaşlığın təşviq edilməsi üçün çalışır. Bundan əlavə, Türkiyə, beynəlxalq cəmiyyətlə əməkdaşlığın təmin edilməsinin bölgə təhlükəsizliyinin təmin edilməsində əhəmiyyətini vurğulayır və bu istiqamətdə addımlar atır.

Bu çalışmada qurulmaya çalışılan bu ümumi çərçivə, Türkiyənin Cənubi Qafqaz siyasətinin əsas xəttlərini və bölgədə izlədiyi strateji məqsədləri izah edir. Bu siyasətlər, Türkiyənin bölgədə bir qüvvə kimi mövqeyini möhkəmləndirməsi və beynəlxalq arenada effektiv bir rol oynaması baxımından kritik əhəmiyyətə malikdir.

Türkiyənin Cənubi Qafqaz ölkələri ilə əlaqələrinə baxış.

Türkiyənin Cənubi Qafqazdakı fəaliyyəti çoxşaxəlidir və məqsədi təkcə öz geosiyasi təsirini gücləndirmək deyil, həm də regionda sabitlik və inkişafı dəstəkləməkdir. Türkiyə Cənubi Qafqaz ölkələrinin siyasi və iqtisadi inkişafına dəstək verərək sabit və firavan qonşuluq yaratmağı hədəfləyir. Bu dəstək özünü müxtəlif yollarla, o cümlədən diplomatik dəstək, iqtisadi investisiyalar və regionun inkişafı üçün həyati əhəmiyyət kəsb edən infrastruktur layihələri kimi göstərir. Bu yanaşma Türkiyənin Cənubi Qafqaz ölkələrinin müstəqilliyini və suverenliyini möhkəmləndirmək və bu dövlətlərin xarici təzyiq və təsirlərdən asılı olmayaraq inkişaf edə bilməsini təmin etmək kimi strateji hədəflərinə uyğundur. Bu cür səylər Türkiyə üçün həyati əhəmiyyət kəsb edir, çünki sabit və müstəqil Cənubi Qafqaz regional təhlükəsizliyə töhfə verir, Avropa ilə Asiya arasında iqtisadi

əməkdaşlıq və əlaqə üçün yeni yollar açır və Ankaranın iki qitə arasında körpü rolunu oynayan daha geniş strateji maraqlarına uyğundur (4).

Türkiyənin Cənubi Qafqazdakı strateji hədəflərinə əsaslanan xarici siyasəti regional dinamikanın formalaşmasında mühüm rol oynayır. Türkiyənin Cənubi Qafqaza yanaşmasının əsas elementləri bu regiondakı ölkələrin müstəqillik və suverenliyinin möhkəmləndirilməsi, habelə onların siyasi və iqtisadi inkişafına dəstək verilməsini vurğulayır (4).

İqtisadi, siyasi və ideoloji rəqabətin mürəkkəb dinamikasını idarə edərək, Türkiyə regional mövqeyini gücləndirmək üçün unikal mövqeyindən istifadə etməklə potensial münafişələri azaltmağı hədəfləyir (5).

Türkiyə-Azərbaycan Münasibətləri

Türkiyə ilə Azərbaycan arasındakı münasibətlər tarixi, etnik və mədəni bağlarla möhkəmlənən dərin və çoxşaxəli strateji tərəfdaşlığa əsaslanır. “Bir millət, iki dövlət” anlayışı bu münasibətlərin əsasını təşkil edir və iki ölkə arasında qarşılıqlı etimad, yaxınlığı simvolizə edir. Bu bölmədə bu əlaqələrin müxtəlif ölçüləri araşdırılacaqdır.

“Bir millət, iki dövlət” siyasətinin təhlili

Türkiyənin Azərbaycanla münasibətləri onun suverenliyi və regional inkişafı təşviq edən siyasətini dəstəkləyən mədəni və tarixi əlaqələrlə dəstəklənən güclü siyasi və iqtisadi əlaqələrlə səciyyələnir (Çelipala, 2010). Türkiyə ilə Azərbaycan arasındakı münasibətlər qardaşlıq və həmrəyliyə əsaslanır. Bu münasibət iki ölkənin ortaq tarixi, dili və mədəniyyətinə əsaslanır. Türkiyənin Azərbaycanın müstəqilliyini tanıyan ilk dövlət olması iki ölkə arasında möhkəm əlaqələrin göstəricisi hesab olunur. “Bir millət, iki dövlət” anlayışı həm də iki ölkənin beynəlxalq aləmdə qarşılıqlı dəstəyini, bir-birinin suverenliyinə, ərazi bütövlüyünə hörmətini ifadə edir. Bu, xüsusilə Dağlıq Qarabağ məsələsində Azərbaycanın yanında olan Türkiyənin mövqeyində özünü büruzə verir.

Türkiyə-Azərbaycan iqtisadi əlaqələri enerji layihələri və ticarət müqavilələri ilə gücləndirilib. Bakı-Tbilisi-Ceyhan (BTC) neft kəməri və Trans-Anadolu Təbii Qaz Boru Kəməri (TANAP) iki ölkə arasında iqtisadi əməkdaşlığın simvoluna çevrilib. BTC və TANAP enerjinin Qafqazdan Avropaya nəqlində mühüm rol oynayır və Türkiyənin enerji tranzit mərkəzi kimi mövqeyini gücləndirir. Bu layihələr həm də Azərbaycana enerji ixracatçısı kimi dünya bazarlarına açılmağa imkan verir.

İqtisadi əməkdaşlıq təkcə enerji sektoru ilə məhdudlaşmır, ticarət, investisiya, turizm kimi sahələrdə də özünü göstərir. İki ölkə arasında ticarət həcmi durmadan artır və hər iki tərəf ticarətin diversifikasiyası və azad ticarət sazişlərinin genişləndirilməsi istiqamətində addımlar atır.

Türkiyə ilə Azərbaycan arasında hərbi əməkdaşlıq regional təhlükəsizlik və sabitlik üçün həyati əhəmiyyət kəsb edir. İki ölkə hərbi təlim, birgə təlimlər və müdafiə sənayesi layihələri sahələrində sıx əməkdaşlıq edir. Türkiyə xüsusilə Dağlıq Qarabağ münafişəsi zamanı mühüm amil olan Azərbaycanın müdafiə qabiliyyətinin artırılmasını dəstəkləyir.

Türkiyə və Azərbaycanın hərbi əməkdaşlığına regional təhlükəsizlik məsələlərində koordinasiya və əməkdaşlıq da daxildir. İki ölkə Qafqaz regionunda sülh və sabitliyin təmin edilməsi üçün birgə səylər göstərir və regional təhlükəsizlik mexanizmləri üzrə əməkdaşlıq edir.

Türkiyə ilə Azərbaycan arasındakı mədəni və sosial əlaqələr iki xalqın bir-birinə olan dərin bağlılığının göstəricisidir. Dil, tarix və mədəniyyət oxşarlığı bu iki ölkə arasında güclü qardaşlıq hissi yaradıb. Hər il təşkil edilən birgə mədəni tədbirlər, festivallar və incəsənət proqramları iki ölkə arasında mədəni mübadiləni və anlaşmanı gücləndirir. Türkiyə ilə Azərbaycan arasında təhsil sahəsində də mühüm əməkdaşlıqlar mövcuddur və tələbə və akademik mübadilə proqramları bu əlaqələrin daha da möhkəmlənməsinə öz töhfəsini verir.

Türkiyə-Azərbaycan münasibətlərinin gələcəyi iki ölkənin qarşılıqlı dəstəyə və əməkdaşlığa əsaslanan strateji tərəfdaşlığının daha da möhkəmlənməyini göstərir. Enerji, ticarət, hərbi əməkdaşlıq və regional təhlükəsizlik sahələrində atılan addımlar bu tərəfdaşlığın davamlılığını təmin etmək üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bununla belə, regional münafişələr, beynəlxalq siyasi təzyiqlər və iqtisadi dalğalanmalar kimi amillər münasibətlərə potensial problemlər yarada bilər. İki ölkə bu cür çətinliklərin

öhdəsindən gəlmək və regional əməkdaşlığı daha da dərinləşdirmək üçün diplomatik həll yolları, qarşılıqlı anlaşma və əməkdaşlıqla işləməyə davam edir.

Bundan əlavə, Türkiyə və Azərbaycan qlobal enerji bazarlarında dəyişikliklərə və bərpa olunan enerji mənbələrinə artan marağa uyğunlaşmaq üçün əməkdaşlığı artırmalıdır. İki ölkə arasında enerji əməkdaşlığı təkcə qalıq yanacaqlara deyil, həm də bərpa olunan enerji layihələrinə diqqət yetirməlidir. Bu, həm enerji təhlükəsizliyi, həm də ekoloji davamlılıq üçün vacibdir.

“Bir millət, iki dövlət” anlayışı iki ölkə arasında qarşılıqlı dəstəyin və həmrəyliyin əsasını təşkil edir. İqtisadi əlaqələr, enerji sahəsində əməkdaşlıq, hərbi tərəfdaşlıq və mədəni mübadilə bu strateji tərəfdaşlığın müxtəlif ölçülərini əks etdirir. Gələcəyə nəzər salsaq, Türkiyə və Azərbaycan qarşılaşa biləcəkləri çətinliklərə baxmayaraq, əməkdaşlığı gücləndirmək və regional və beynəlxalq səviyyədə sabitlik və inkişaf naminə birgə işləmək öhdəliyi götürüblər. Bu əlaqələr həm regional, həm də beynəlxalq miqyasda sülhün və rifahın təmin edilməsində mühüm rol oynamağa davam edəcək.

Türkiyə-Ermənistan Münasibətləri

Türkiyə regional sabitlik və inkişaf yolunda incə balans tələb edən mürəkkəb tarixi əks etdirən Ermənistana qarşı daha ehtiyatlı yanaşma nümayiş etdirir (7).

Türkiyə ilə Ermənistan arasında tarixi fikir ayrılıqları və qarşılıqlı inamsızlıq səbəbindən münasibətlər çətin tarixə malikdir. Bu fəsilə bu əlaqələrin mövcud vəziyyəti, üzləşdiyi problemlər və irəliyə doğru mümkün yollar araşdırılacaq.

Türkiyə ilə Ermənistan arasındakı münasibətlər, xüsusilə 1915-ci il hadisələri adlandırdıqları qondarma soyqırım iddiaları ilə bağlı tarixi mübahisələrə görə mürəkkəb bir quruluşa malikdir. Türkiyə bu hadisələrin soyqırım kimi qələmə verilməsinə qarşı çıxsa da, Ermənistan və bəzi beynəlxalq ictimaiyyət bu hadisələri soyqırım kimi tanıyır. Bu mübahisə iki ölkə arasında diplomatik münasibətlərin qurulmasına və sərhədlərin açılmasına xeyli mane oldu. Türkiyə ilə Ermənistan arasındakı tarixi mübahisələr iki ölkə arasında diplomatik və iqtisadi əlaqələrə böyük təsir göstərir. Bu mübahisələr beynəlxalq aləmdə geniş əks-səda doğurmuş, bir çox ölkələrin və beynəlxalq təşkilatların müvafiq məsələlərdə mövqe tutmasına səbəb olmuşdur. Xüsusən də Türkiyənin Avropa İttifaqı ilə danışıqları zamanı Avropa Birliyinin tətbiqləri nəticəsində Ermənistanla münasibətlər mühüm məsələ kimi gündəmə gəlib.

1993-cü ildən bağlı olan Türkiyə-Ermənistan sərhədinin hər iki ölkə üçün iqtisadi və sosial nəticələri olub. Sərhədin bağlanması xüsusilə Ermənistan iqtisadiyyatına mənfi təsir göstərmiş və bu ölkənin regional ticarət və əməkdaşlıq imkanlarını məhdudlaşdırıb. Üstəlik, bu vəziyyət regionda gərginliyi artıraraq, iki xalqın anlaşma və yaxınlaşmasına əngəl törədən amil olaraq qalırdı. Qapalı sərhəd siyasəti iki ölkə arasında təkcə ticarət əlaqələrinə deyil, həm də regional ticarət dinamikasına mənfi təsir göstərmiş. Bu vəziyyət Cənubi Qafqazda iqtisadi inteqrasiya və inkişaf səylərinə zərər vurmuş və regionun digər ölkələri ilə iqtisadi əməkdaşlığın inkişafına mane olmuşdur.

Son illərdə Türkiyə ilə Ermənistan arasında münasibətlərin normallaşması üçün müəyyən cəhdlər olub. Bu təşəbbüslərə diplomatik münasibətlərin bərpası, sərhədlərin açılması və iqtisadi əməkdaşlığın inkişafı kimi məsələlər daxil idi. Lakin tarixi fikir ayrılıqları və qarşılıqlı inamsızlıq bu prosesə mühüm maneə olaraq qalır. Bundan əlavə, regional güc balansları və beynəlxalq aktorların münasibəti bu prosesə təsir edən mühüm amillərdəndir. 2009-cu ildə imzalanan, lakin sonradan dayandırılan Sürix protokolları Türkiyə ilə Ermənistan arasında münasibətlərdə normallaşma prosesi kimi görülməyə başladı. Bu protokollarda sərhədlərin açılması və diplomatik münasibətlərin bərpası kimi mühüm addımlar var idi. Lakin tarixi məsələlər və Qarabağ münaqişəsi kimi regional münaqişələr bu prosesin irəliləməsinə mane olub.

Türkiyə ilə Ermənistan arasındakı münasibətlərin gələcəyi hər iki tərəfin qarşılıqlı siyasi iradəsindən asılıdır. Tarixi məsələlərin həllinə obyektiv və ədalətli yanaşma iki ölkə arasında münasibətlərin normallaşması üçün çox vacibdir. Bundan əlavə, beynəlxalq ictimaiyyətin bu prosesdə dəstəkləyici rol oynaması və iki ölkə arasında dialoqu təşviq etməsi vacibdir. Lakin Türkiyənin ədalətli və obyektiv münasibətinə baxmayaraq, Ermənistan tərəfi eyni münasibəti nümayiş etdirmir və ikitərəfli münasibətlərə xələl gətirəcək bir çox addımlar atır. Bu münasibət Ermənistana xeyirdən çox ziyan vurmağa davam edəcək.

İqtisadi əməkdaşlıq, sərhədlərin açılması və ticarətin təşviqi kimi əməli addımlar iki ölkə arasında etimadın artmasına, qondarma soyqırım iddialarından əl çəkilməsi isə münasibətlərin normallaşmasına töhfə verə bilər. Mədəniyyət və təhsil mübadilələri iki xalq arasında qarşılıqlı anlaşma və dostluğun yaxşılaşdırılması üçün mühüm vasitə kimi qəbul edilə bilər.

Türkiyə-Gürcüstan Əlaqələri.

Türkiyə ilə Gürcüstan arasındakı əlaqələr regional sabitlik, iqtisadi inkişaf və enerji təhlükəsizliyi baxımından mühüm strateji tərəfdaşlıq xarakteri daşıyır. Bu əlaqələr qarşılıqlı hörmət və ümumi maraqlar əsasında inkişaf edərək iki ölkə arasında iqtisadi, hərbi və mədəni əlaqələri dərinləşdirib.

Türkiyə və Gürcüstan Qafqaz regionunda təhlükəsizliyin və sabitliyin təmin edilməsində mühüm rol oynayan strateji tərəfdaşlardır. İki ölkə regional və beynəlxalq məsələlərdə tez-tez ortaq mövqe tutur və bir-birini dəstəklədiklərini bildirirlər. Bu tərəfdaşlıq həm də NATO-nun regionda mövcudluğunu və effektivliyini artırmaq söylərində özünü göstərir. Türkiyə Gürcüstanın NATO-ya inteqrasiya prosesini fəal şəkildə dəstəkləyir və bu prosesin regional təhlükəsizliyə töhfə verəcəyinə inanır.

Türkiyə-Gürcüstan əlaqələrinin təməl daşlarından biri enerji sahəsində əməkdaşlıqdır. Bakı-Tbilisi-Ceyhan (BTC) neft kəməri və Cənubi Qafqaz Təbii Qaz Boru Kəməri (CQBK) iki ölkə arasında enerji sahəsində əməkdaşlığın ən mühüm nümunələridir. Bu layihələr enerjinin regiondan Avropaya nəqlində mühüm rola malikdir və Türkiyənin enerji tranziti ölkəsi kimi mövqeyini gücləndirib.

Ticarət Türkiyə ilə Gürcüstan arasındakı əlaqələrin digər mühüm ölçüsüdür. İki ölkə arasında azad ticarət sazişi mövcuddur və bu, ticarət həcmının daim artmasını təmin edir. Türkiyə Gürcüstanın mühüm ticarət tərəfdaşlarından biridir və iki ölkə arasında ticarət əlaqələri qarşılıqlı investisiyalar və turizm fəaliyyətləri ilə dərinləşir.

Təhlükəsizlik və müdafiə Türkiyə-Gürcüstan əməkdaşlığının mühüm bir hissəsini təşkil edir. İki ölkə terrorizmlə mübarizə, sərhəd təhlükəsizliyi və regional təhlükəsizlik sahələrində sıx əməkdaşlıq edir. Türkiyə Gürcüstanın hərbi potensialının artırılmasına dəstək verir və hər iki ölkə mütəmadi olaraq hərbi təlimlər keçirir.

Bundan əlavə, Türkiyə və Gürcüstan Qara dəniz təhlükəsizliyi sahəsində əməkdaşlıq edir. Bu əməkdaşlıq Qara dənizin sabitliyini və təhlükəsizliyini təmin etmək və regionda mümkün təhlükələrə qarşı durmaq üçün kritik əhəmiyyətə malikdir. İki ölkə bu sahədə digər Qara dəniz ölkələri ilə əməkdaşlıq etməyi hədəfləyir.

Türkiyə və Gürcüstan regional və beynəlxalq təhdidlərə qarşı ortaq bir anlayış formalaşdırıb. Bu ümumi anlaşma xüsusilə Qara dəniz regionunda artan geosiyasi rəqabət və təhlükəsizlik narahatlıqları kontekstində əhəmiyyət kəsb edir. Regional təhlükəsizliyin təmin edilməsi və qorunub saxlanması mühüm aktor kimi iki ölkə terrorizmlə mübarizə və sərhəd təhlükəsizliyinin artırılması sahəsində əməkdaşlığı dərinləşdirməyi hədəfləyir.

İkitərəfli əlaqələr təkcə strateji və iqtisadi ölçülərlə məhdudlaşmır, həm də güclü mədəni və sosial əlaqələrə əsaslanır. İki ölkə xalqları arasında tarix boyu formalaşmış dostluq və qarşılıqlı hörmət bu münasibətlərin təməl daşlarından birini təşkil edir. Təhsil, incəsənət və idman kimi sahələrdə əməkdaşlıq bu əlaqələrin daha da möhkəmlənməsinə töhfə verir. Hər il keçirilən mədəni tədbirlər, festivallar iki xalq arasında anlaşma və dostluğun artmasına xidmət edir. Onların arasında strateji tərəfdaşlıq regionun üzləşdiyi mövcud və potensial çağırışlara qarşı birgə işləmək iradəsini əks etdirir. İki ölkənin regional sabitliyin təmin edilməsi, iqtisadi inkişafın təşviqi və enerji təhlükəsizliyinin təmin edilməsində ümumi məqsədləri var. Bu tərəfdaşlığın gələcəyi iki ölkə arasında davam edən əməkdaşlığın daha da dərinləşdirilməsindən və əməkdaşlığın yeni sahələrinin araşdırılmasından asılıdır.

Regional və beynəlxalq arenada yaranan yeni dinamikalər Türkiyə və Gürcüstanı mövcud əməkdaşlığı yenidən qiymətləndirməyə və qarşılıqlı əlaqələri daha da gücləndirəcək yeni strategiyalar hazırlamağa sövq edir. Xüsusilə, iqlim dəyişikliyi, bərpa olunan enerji resurslarının inkişafı və rəqəmsal iqtisadiyyat kimi sahələrdə əməkdaşlıq gələcəkdə iki ölkənin ortaq gündəm

bəndləri arasında ola bilər. Bu, qarşılıqlı hörmət və ümumi maraqlar üzərində qurulmuş güclü strateji tərəfdaşlığın nümunəsidir. İki ölkə regional sabitlik və təhlükəsizlik, iqtisadi inkişaf və enerji təhlükəsizliyi kimi fundamental məsələlərdə birgə çalışaraq, ikitərəfli münasibətlərini gücləndirmiş və regionun üzləşdiyi çağırışlara qarşı ortaq mövqe nümayiş etdirmişdir. Gələcəkdə bu əməkdaşlığın davam etdirilməsi və yeni əməkdaşlıq sahələrinin araşdırılması iki ölkənin regional və beynəlxalq arenada səmərəliliyinin artırılması potensialına malikdir.

Regional və global aktorların təsiri.

Cənubi Qafqaz strateji mövqeyinə, enerji resurslarına və geosiyasi əhəmiyyətinə görə həm regional, həm də global aktorlar üçün mühüm əraziyə çevrilib. Bu bölgədə Rusiya, Avropa İttifaqı (Aİ) və Amerika Birləşmiş Ştatları (ABŞ) kimi aktorlar öz maraqlarını qorumaq və təsirlərini artırmaq üçün müxtəlif siyasətlər həyata keçirirlər. Türkiyənin Cənubi Qafqaz siyasəti də bu dinamika fonunda formalaşır.

Rusiyanın Cənubi Qafqaz siyasəti.

Rusiya tarix boyu Cənubi Qafqazda mühüm dövlət kimi mövcudluğunu qoruyub saxlamışdır. Regionda nüfuzunu saxlamaq və artırmaq üçün diplomatik, iqtisadi və hərbi vasitələrdən istifadə edir. Rusiyanın bu regiondakı siyasətinə ümumilikdə enerji marşrutlarına nəzarət etmək, hərbi bazaları yerləşdirmək və regional münasibətlərdə vasitəçilik etməklə fəal rol oynamaq daxildir. Rusiya və Türkiyənin Cənubi Qafqazdakı maraqları onlardan zaman-zaman əməkdaşlıq etməyi tələb etsə də, həm də rəqabətə gətirib çıxarır.

Regionda sülh Rusiyanın ambisiyaları ilə daha da mürəkkəbləşir, çünki Qafqaz Rusiyanın isti dənizlərə çıxış kimi strateji hədəfi üçün həyati əhəmiyyət kəsb edir və beləliklə, Türkiyənin enerji siyasətinə və daha geniş xarici siyasət məqsədlərinə birbaşa təsir göstərir (Ayla, 2021: 195-205).

Avropa İttifaqının Cənubi Qafqaz siyasəti.

Avropa İttifaqı Cənubi Qafqazda demokratiya, qanunun aliliyi və iqtisadi inkişafı dəstəkləyən siyasət yürüdür. Aİ-nin regionla bağlı siyasəti daha çox Avropa Qonşuluq Siyasəti (AQS) və Şərq Tərəfdaşlığı çərçivəsində formalaşır. Aİ region ölkələri ilə siyasi dialoqu və iqtisadi integrasiyanı təşviq edir, eyni zamanda enerji təhlükəsizliyi sahəsində əməkdaşlığı artırmağa çalışır. Türkiyə Cənubi Qafqaz vasitəsilə enerji layihələrində Aİ ilə əməkdaşlıq etməklə həm regional sabitliyi dəstəkləməyi, həm də öz enerji təhlükəsizliyini təmin etməyi hədəfləyir (Toker, 2023: 975-997).

ABŞ-in Cənubi Qafqaz siyasəti.

ABŞ Cənubi Qafqazda demokratik təsisatların gücləndirilməsi, enerji resurslarının şaxələndirilməsi və regional təhlükəsizliyin təmin edilməsi üçün siyasət hazırlayıb. ABŞ-in regionda mövcudluğu həm də Rusiyanın təsirinə qarşı tarazlıq kimi qiymətləndirilir. Türkiyə ilə ABŞ arasında əməkdaşlıq regional sabitliyin təmin edilməsində, xüsusilə enerji təhlükəsizliyi və terrorla mübarizə məsələlərində mühüm rol oynayır.

Regional və global aktorların Cənubi Qafqaz siyasətləri Türkiyənin bölgədəki strateji hədəfləri ilə iç-içədir. Bu dinamik mühitdə Türkiyə həm öz maraqlarını qoruyur, həm də regional sabitlik və əməkdaşlıq üçün çalışır. Rusiya, Aİ və ABŞ ilə münasibətlər Türkiyənin bölgədəki siyasətini formalaşdıran mühüm amillərdəndir.

Türkiyənin Cənubi Qafqaz strategiyasında iqtisadi əməkdaşlığın rolu nədir.

Ankaranın bölgədəki diplomatik manevrləri onun Cənubi Qafqaz və Mərkəzi Asiyaya demək olar ki, bölünməz bir məkan kimi baxan və Türkiyənin regional məqsədlərinin bir-biri ilə əlaqəli olduğunu vurğulayan daha geniş xarici siyasət məqsədlərinin sübutudur (10).

Türkiyənin strateji mövqeyi və Cənubi Qafqazla tarixi əlaqələri nəzərə alınaraq, iqtisadi əməkdaşlıq onun regional strategiyasının mühüm tərkib hissəsi kimi ortaya çıxır. Cənubi Qafqaz ölkələri arasında müstəqilliyin və suverenliyin möhkəmləndirilməsi regionda siyasi və iqtisadi inkişafın vacibliyini vurğulayan prioritet məqsəddir. Bu yanaşma təcrid olunmur; O, digər böyük dövlətlərin, xüsusən də ABŞ və Rusiyanın siyasətlərinin mühüm rol oynadığı daha geniş geosiyasi şahmat taxtası ilə kompleks şəkildə qarşılıqlı əlaqədədir. ABŞ-in regionda iştirakı həm Rusiya Federasiyasına (RF), həm də Türkiyəyə aid olduğu üçün bu coğrafi və siyasi cəhətdən həssas regionda beynəlxalq münasibətlərin və xarici siyasət strategiyalarının bir-biri ilə əlaqəli xarakterini

vurğulayır (11). Bundan əlavə, Türkiyənin xüsusilə SSRİ-nin dağılmasından sonra Cənubi Qafqazla bağlı siyasəti iqtisadi əlaqələrlə yanaşı, mədəni və tarixi əlaqələri də ön plana çıxaran strategiya ilə yaranan geosiyasi uçurumu aradan qaldırmaq səyinin göstəricisidir. İqtisadi əməkdaşlığın regional sabitlik və inkişaf vasitəsi kimi görüldüyü bu çoxşaxəli yanaşma Türkiyənin regional təhlükəsizliyə töhfə verən irredentist siyasətlə bağlı narahatlıqların irəli sürdüyü kimi, təhlükəsizliyin yaxşılaşdırılması və dondurulmuş münaqişələrin yaranmasının qarşısının alınması kimi daha geniş məqsədlərinə uyğundur. Ona görə də Türkiyənin Cənubi Qafqazda iqtisadi fəaliyyəti, Yaxın Şərqlə Rusiya arasında əsas kəsişmə rolunu oynayan regionda öz təsirini artırmaq və sülh və rifahı təşviq etmək üçün hesablanmış manevidir. Ankaranın yanaşmasını müəyyən etmək üçün siyasi və iqtisadi amillərin, o cümlədən enerji təhlükəsizliyinin birləşdiyi Türkiyənin ambisiyaları üçün Qafqaz regionunun əhəmiyyətini vurğulayır (12).

Nəticə

Bu yazıda Türkiyənin Cənubi Qafqaz siyasətinin müxtəlif aspektləri ətraflı şəkildə araşdırılır. Cənubi Qafqaz geosiyasi mövqeyinə, enerji resurslarına və tarixi şəraitə görə Türkiyə üçün strateji əhəmiyyətə malikdir. Türkiyə bu bölgə ilə münasibətlərini tarixi bağlar, iqtisadi maraqlar və təhlükəsizlik ehtiyacları əsasında formalaşdırıb.

Türkiyənin Strateji Məqsədləri.

Türkiyənin Cənubi Qafqaz siyasətinin əsas məqsədləri regional təhlükəsizliyin təmin edilməsi, enerji marşrutlarının şaxələndirilməsi və iqtisadi əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsidir. Bu məqsədlərə çatmaq üçün Türkiyə həm regional ölkələrlə ikitərəfli əlaqələri inkişaf etdirir, həm də regional və global aktorlarla əməkdaşlıq edir.

Cənubi Qafqazda mövcud dinamika.

Cənubi Qafqazda baş verən son proseslər göstərir ki, regionda qüvvələr balansı daim dəyişir. Rusiya, Avropa Birliyi və ABŞ kimi global aktorların siyasətləri Türkiyənin bölgəyə dair strategiyalarına təsir edir. Bu dinamik mühitdə Türkiyə çevik və çoxşaxəli xarici siyasət yürüdərək regional və beynəlxalq maraqlarını qorumağa çalışır.

Gələcək Perspektivlər.

Türkiyə regional sabitliyin və əməkdaşlığın təmin edilməsindən asılı olaraq, enerji təhlükəsizliyi, iqtisadi inkişaf və təhlükəsizlik sahəsində əməkdaşlıq sahələrində regional ölkələr və beynəlxalq tərəfdaşlarla əməkdaşlığını davam etdirəcək. Bundan əlavə, Türkiyənin bu bölgədə sülh və sabitliyin təmin edilməsində oynaya biləcəyi vasitəçilik rolu da mühüm olaraq qalacaq.

Türkiyə regional çağırışlara və beynəlxalq hadisələrə uyğunlaşma qabiliyyətindən asılı olaraq inkişaf etməyə davam edəcək. Regionda sabitliyin və əməkdaşlığın artırılması Türkiyənin həm regional, həm də beynəlxalq səviyyədə effektivliyini artırma potensialına malikdir.

O, Türkiyənin mürəkkəb tarixi, iqtisadi və təhlükəsizlik kontekstləri ilə formalaşmış. Məqalədə müzakirə edilən təhlillər Türkiyənin regional güc tarazlıqlarını və beynəlxalq münasibətləri necə qiymətləndirdiyini və strategiyalarını buna uyğun tənzimlədiyini göstərir. Gələcəkdə Türkiyənin bu bölgədəki rolu çeviklik, strateji baxış və çoxşaxəli əməkdaşlıq söyləri ilə formalaşacaq. Türkiyənin regional və global sülh, təhlükəsizlik və əməkdaşlıq üçün oynadığı və oynayacağı rol Cənubi Qafqazın gələcəyi üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Ədəbiyyat

1. Simona Scotti is an expert on the South Caucasus, Turkish security policies, energy and connectivity. She contributed this op-ed for commonspace.eu
<https://www.commonspace.eu/opinion/turkiyes-evolving-south-caucasus-policy-under-re-elected-erdogan>
2. Marylia, Hushcha, Turkish Foreign Policy in the South Caucasus: what does Baku's takeover of Nagorno-Karabakh mean for Ankara? <https://www.iipvienna.com/new-blog/2023/10/12/turkish-foreign-policy-in-the-south-caucasus-what-does-bakus-takeover-of-nagorno-karabakh-mean-for-ankara>

3. Balci, B. Strengths and Constraints of Turkish Policy in the South Caucasus.
<https://carnegieendowment.org/2014/06/18/strengths-and-constraints-of-turkish-policy-in-south-caucasus-pub-55945>
4. Cənubi Qafqaz ölkələri ilə əlaqələr / Türkiyə Cümhuriyyəti Xarici İşlər Nazirliyi.
https://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-guney-kafkasya-ulkeleriyle-iliskileri.tr.mfa
5. Aydın, M. Turkish Policy Toward the Caucasus. <https://www.jstor.org/stable/26322952>
6. Çelikpala, M. (2010). "Türkiyə və Qafqaz: Müttəfiq xarici siyasətdən proaktiv ritmik diplomatiyaya keçid". Beynəlxalq münasibətlər, 7-ci cild, 25-ci buraxılış (Yaz), s.93-126.
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/540057>
7. Topal Coşkun, Türkiyənin Cənubi Qafqaz Siyasəti və Ermənistanla Münasibətləri.
https://www.researchgate.net/publication/275220568_Turkiyenin_Guney_Kafkasya_Politikasi_ve_Ermenistan_ile_Iliskileri
8. Ayla, A. (2021). "Cənubi Qafqaz və Türkiyə Sosial-İqtisadi Münasibətləri", Strateji və Sosial Araşdırmalar Jurnalı, Cild 5, №2 iyul, s.195-205. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1543252>
9. Toker, H. (2023). Türkiyə-Rusiya Federasiyası Münasibətləri Yoluyla Cənubi Qafqaz-Ox Dəyişikliklərinin Təhlili (Oktyabr 1920-ci ilə qədərki dövr). Eurasia Journal of International Studies, 11 (35), s.975-997. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/avrasyad/issue/76889/1223670>
10. Hamidreza Azizi, Daria Isachenko, Turkey-Iran Rivalry in the Changing Geopolitics of the South Caucasus. <https://www.swp-berlin.org/10.18449/2023C49/>
11. Yapıcı, U. Türkiyənin Cənubi Qafqaz Siyasəti (1989-1993): Qərbin təyini.
<https://alternatifpolitika.com/eng/makale/turkiye-nin-guney-kafkasya-politikasi-1989-1993-bati-nin-belirleyiciligi>
12. Andrei Areshev. Turkey's policies the southern caucasus and regional security mechanisms.
<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/777526>

Göndərilib: 13.03.2024

Qəbul edilib: 22.04.2024